

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม ตำบลหลวงเหนือ อำเภอคอยสะแก จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรบ้านป่าสักงาม กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน พร้อมปัญหาอุปสรรค ดังนั้นเพื่อให้เกิดกระจำจชัดซึ่งปัญหาการวิจัยสามารถดำเนินการได้อย่างถูกต้อง มีกรอบแนวความคิด แนวทางในการวิจัยที่ชัดเจน และสามารถสื่อความหมาย ความเข้าใจได้ตรงกัน ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาทบทวน เอกสารต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจถึงหลักการ แนวความคิด และทฤษฎี ดังนี้

- 2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน
- 2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยภูมิปัญญาพื้นบ้าน
- 2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการป่าไม้ชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น
- 2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2.5 แนวความคิดเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคการดำเนินงานป่าชุมชน
- 2.6 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

รัชดา (2533) กล่าวว่า ป่าชุมชนคือ การอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เพื่อประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจต่อชุมชน เพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศของท้องถิ่น ซึ่งเป็นพื้นฐานรองรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หลากหลายต่อชุมชนในระยะยาว ฉะนั้นการอนุรักษ์ป่าไม้ให้ยืนยาวต้องให้ชาวบ้านมีจิตสำนึก มีความรู้สึกเป็นเจ้าของเพื่อจะฟื้นฟูระบบใหม่ที่ล้มเหลวมาแล้ว สอดคล้องกับ ศรีสุวรรณ (อ้างใน วิบุตย์ , 2535 และวิบุตย์ และคณะ, 2535) ที่กล่าวว่า ป่าชุมชนเป็นการอนุรักษ์และการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เพื่อผลประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจต่อชุมชนและเพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นพื้นฐานรองรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หลากหลายต่อชุมชน

เสนห์ และคณะ (2536) กล่าวว่า ป่าชุมชน เป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน และหรือระบบเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง เพื่อทำการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ซึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นรูปธรรม บนฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชน ซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ การมองป่าแยกออกจากคน เป็นวิธีคิดพื้นฐานและรูปแบบของการกำหนดนโยบายในลักษณะอำนาจนิยม ที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคม เพราะชีวิตคนไทยและป่าไม้มีความผูกพันกันอย่างใกล้ชิดตลอดมา ในอดีตสมัยที่ป่ายังอุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตของประชาชนโดยทั่วไปก็อาศัยหาเลี้ยงชีพด้วยการบุกเบิก หักล้างถางพง ทำมาหากิน ดำรงชีพอย่างผูกพันกับป่า ทางราชการเองก็ได้ให้การสนับสนุนและ รับรองสิทธิในที่ทำกินที่บุกเบิกนั้น จึงทำให้วิถีชีวิตของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นกับป่าดำเนินควบคู่กันไปด้วยความผูกพันและเอื้ออำนวยต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน กล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นก็คือประวัติศาสตร์ของการบุกเบิกที่ป่าให้เป็นชุมชนและพื้นที่ทำการเกษตรกรรม ในกระบวนการดำรงชีวิตของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นเหล่านี้ได้มีการสั่งสมประสบการณ์และภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่คนกับธรรมชาติคือป่าสามารถดำรงอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งหมดประกอบเป็นพื้นฐานของสังคม วัฒนธรรมที่มีคุณค่าและเห็นได้อย่างชัดเจนในอุดมการณ์ป่าชุมชน ซึ่งเป็นการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อบางประการ ความเชื่อเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในการรักษาป่าและเป็นพื้นฐานของการร่วมมือร่วมใจกันของชุมชนเพื่อปกป้องป่าของตน

โกมล (2537 ก : 5) ที่ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชน มาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการและให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าเป็นผู้กำหนดแผนการ และควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้เพื่อผลประโยชน์ต่อเมืองอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน ป่าชุมชนได้มีการดำเนินการอยู่ในประเทศไทยมาเป็นเวลานานแล้ว ตามสภาพการพึงพิงป่าของประชาชน ที่มีต่อแหล่งป่าที่อยู่ใกล้เคียงหมู่บ้านต่างๆ ซึ่งมีรูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าแตกต่างกันไป ตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยา เศรษฐกิจและสังคม กรมป่าไม้เอง ก็ได้ปรับแนวความคิดเกี่ยวกับการบริหาร การจัดการป่าไม้ โดยเห็นว่าป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อมนุษยชาติ ทั้งทางตรงและทางอ้อม การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทำให้มีการใช้สอยทรัพยากรป่าไม้เพิ่มมากขึ้น พื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุก ไม้ถูกตัดฟันลงอย่างมากมายเกินกว่ากำลังการผลิตขึ้นทดแทนได้เองตามธรรมชาติ จึงก่อให้เกิดความเสียหาย ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา และสิ่งแวดล้อมโดยส่วนรวม ประกอบกับการเริ่มเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า การดำเนินการจัดการป่า

และการรักษาทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่าโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐเพียงฝ่ายเดียว ไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลได้ รวมทั้งแนวความคิดการจัดการและการใช้ประโยชน์ป่าไม้แบบยั่งยืน ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง ในสังคมปัจจุบัน จึงมีการแสวงหาแนวทางและรูปแบบการจัดการที่เหมาะสม โดยให้ความสำคัญต่อชาวบ้านผู้ใกล้ชิดป่าที่สุด ฟังฟังอาศัยป่าในการดำรงชีพ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาแลจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ใกล้หมู่บ้าน เพื่อประโยชน์ของชาวบ้านเองเป็นสำคัญ ในรูปของป่าชุมชน และได้สรุปหลักการที่สำคัญของป่าชุมชนไว้ 4 ประการ คือ ประการแรก เป็นการจัดการเพื่อรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศวิทยาของชุมชนและของประเทศโดยรวม ประการที่สอง เพื่อตอบสนองต่อเศรษฐกิจในการยังชีพของชุมชน ประการที่สาม เป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า และประการสุดท้าย สิทธิในการดูแลรักษาจัดการและประโยชน์จากป่าชุมชน เป็นสิทธิร่วมของทั้งชุมชน

คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือตอนบน และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2534) กล่าวว่า ป่าชุมชนหมายถึง ระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชน อันได้แก่ ป่า ดิน น้ำ และระบบการผลิตที่เหมาะสม ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อสนองต่อการดำรงชีวิตของชุมชนในด้านต่าง ๆ กล่าวคือ

1. ด้านนิเวศวิทยา การจัดการของชุมชนจะช่วยฟื้นฟูให้เกิดความสมดุลทางนิเวศวิทยา การเพิ่มพื้นที่ป่าอันจะส่งผลให้เกิดความชุ่มชื้น เพิ่มปริมาณน้ำฝน ดินน้ำถาวรและสร้างปุ๋ยธรรมชาติจากป่า จะช่วยพัฒนาคุณภาพดินให้อุดมสมบูรณ์ การฟื้นตัวของธรรมชาติจะส่งผลต่อการเติบโตของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์หลากหลายชนิด
2. ด้านเศรษฐกิจ นอกจากการนำไม้มาใช้สอยในการปลูกสร้างบ้านเรือน เครื่องมือ เครื่องใช้ในการผลิตในชีวิตประจำวันแล้ว ก็ยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญทั้งพืช ผัก ผลไม้ สัตว์และแมลงต่าง ๆ ไม้ฟืนเพื่อหุงต้ม และอื่น ๆ ที่ต้องการเชื้อเพลิง การเลี้ยงวัว ควายในป่าก็ถือเป็นสิ่งจำเป็นเพราะเมื่อพื้นที่ไร่นาทำการผลิต ป่าจึงเป็นแหล่งอาหารของวัวควาย นอกจากนั้นผลผลิตจากป่าถือเป็นรายได้ที่สำคัญของชุมชนเมื่อเหลือจากการบริโภคภายในชุมชน
3. ด้านการเมือง เมื่อชุมชนมีอำนาจในการจัดการด้านทรัพยากรจึงเป็นการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรไปสู่ชุมชน ก็จะเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยขั้นพื้นฐานอย่างแท้จริงและนำไปสู่การพัฒนาองค์กรชุมชน อำนาจการตัดสินใจ การจัดสรรทรัพยากรเพื่อประโยชน์ของชุมชน
4. ด้านสังคมวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชนเกษตรกรรมนั้นไม่สามารถแยกที่นา ที่ไร่ ป่า น้ำ และระบบการผลิตออกจากกันได้ จึงเกิดการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับป่า และแสดงออกในรูปความเชื่อ พิธีกรรม ในรูปเจ้าป่าเจ้าเขา ผีขุนน้ำ เทพยาดอาวรักษ์ มีกฎเกณฑ์ที่มารองรับความเชื่อของชุมชน

และสืบทอดมายาวนาน นอกจากนี้ชุมชนยังมีการอนุรักษ์ป่าบรรพบุรุษ ป่าเจ้าที่ ป่าเสื่อบ้าน ป่าช้า ป่า
ขุนน้ำ เป็นต้น

5. ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เนื่องจากป่าของประเทศไทยเป็นป่าฝนเขตร้อน จึงมีความ
หลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ที่มากมายนี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาด้านพันธุ
กรรมและเทคโนโลยีชีวภาพในอนาคต

โคมล (2537 ก : 9) ยังได้ให้ข้อคิดเห็นว่า การจัดการป่าชุมชนที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึง
ความมั่นคงและยั่งยืน จำต้องมียุทธศาสตร์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์
ในการรักษาป่าไว้ เช่น เพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน เพื่อเป็น
แหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ซึ่งจะเป็นจุดร่วมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่าไว้ เพื่อเป็น
สมบัติส่วนรวมของชุมชน

2. การมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้ เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิด
จะมีการปรับไหม หรือการลงโทษตามกฎหมายที่ได้ตกลงกันไว้

3. องค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้
จะต้องมีองค์กรประชาชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำขององค์กรที่จะดูแลป่า
ไม้ ให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน

4. การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนในหมู่บ้าน
จะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์
และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าให้เกิดประโยชน์สนองความต้องการได้อย่างเพียงพอ
และยั่งยืน

นอกจากนี้ นิวัติ (2530) กล่าวว่า หลักการสำคัญของป่าไม้ชุมชนอยู่ที่การให้ประชาชนได้มี
ส่วนร่วมในการดำเนินกิจการป่าไม้เพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น โดยให้พยายามช่วยเหลือ
ตนเอง รัฐบาลและเจ้าหน้าที่จะให้คำแนะนำและช่วยเหลือในสิ่งที่จำเป็นเฉพาะที่เกินกำลังความสามารถ
ที่ชุมชนจะช่วยเหลือตนเองได้เท่านั้น เป็นการช่วยเหลือให้ช่วยตนเองได้ จึงได้พยายามให้ประชาชนมี
ส่วนร่วมในการวางแผน การจัดการ ปูปลูก บำรุง ป้องกันรักษา การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ด้วยตนเอง
จุดมุ่งหมายสุดท้ายคือจะได้หยุดการทำลายป่า ชาวชนบทเองจะได้มีความรู้และเทคนิคไปดำเนินการ
การกับต้นไม้อะไรและป่าไม้ให้เกิดประโยชน์ เป็นการเพิ่มรายได้ให้ตนเองและครอบครัว อีกทั้งเป็นแนวทาง
ที่จะทำให้ประชาชนและทรัพยากรป่าไม้อยู่ร่วมกันได้ในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยภูมิปัญญาพื้นบ้าน

นับแต่อดีตชุมชนในภาคเหนือต่างมีการดูแลและพึงพาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายในท้องถิ่นเพื่อการยังชีพ เก็บเห็ด หน่อไม้ พืชผักป่า สมุนไพร ไม้ฟืน ไม้ใช้สอยจากป่า ทั้งเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนและค้าขายแลกเปลี่ยนกับชุมชนข้างเคียง ความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติมีความหมายต่อการดำรงอยู่ของชุมชน แต่ละชุมชนจึงมีจารีตประเพณีและวัฒนธรรมเป็นกลไกสำคัญในการจัดสรรการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เช่น ความเชื่อที่ว่าทรัพยากรธรรมชาติมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองดูแลอยู่ การเข้าไปใช้ประโยชน์ต้องมีความระมัดระวังและใช้แค่เพียงพอเหมาะสมพอควร นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมที่ช่วยต่อยอดระบบความเชื่อดังกล่าว ตลอดจนปลูกฝังและถ่ายทอดความคิดความเชื่อไปสู่ลูกหลาน

การจัดการป่าของชุมชนท้องถิ่นสามารถแบ่งแยกเป็น 3 ระบบใหญ่ ๆ ตามการจำแนกของ Fisher ในกรณีของประเทศเนปาล ได้แก่ ระบบตามประเพณีที่สืบทอดกันมา ระบบที่ริเริ่มโดยท้องถิ่น และระบบที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอก ตามแบบอย่างของ Fisher ระบบตามประเพณีที่สืบทอดกันมา หมายถึง การจัดการป่าตามจารีตประเพณีซึ่งมีมานานแล้ว แต่ไม่จำเป็นต้องริเริ่มโดยท้องถิ่น เช่น ระบบ talukdari ในเนปาล หัวหน้าท้องถิ่น ที่เรียกว่า talukder เป็นผู้รับผิดชอบควบคุมการเข้าถึงป่า และจัดสรรผลผลิตจากป่าครั้งหนึ่งให้แก่รัฐบาล ส่วนระบบที่ริเริ่มโดยท้องถิ่น เป็นรูปแบบการจัดการป่าที่ชุมชนริเริ่มสร้างสรรขึ้นมาเอง และมีพลวัตเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ อาจจะร่วมกับการปฏิบัติตามประเพณี หรือบางครั้งอาจได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในระยะต่อมา (Fisher อ้างใน อานันท์, 2542 : 36 – 37)

ผลการวิจัยหลายฉบับพบว่า มีการจัดการป่าที่เรียกว่า “ป่าชุมชน” อยู่เป็นจำนวนมาก อย่างน้อย 300 แห่ง ในภาคเหนือ และประมาณ 1,000 แห่ง ในภาคอีสาน ขณะที่ในภาคใต้มีอยู่น้อยกว่าและมีเพียงเล็กน้อยในภาคกลาง (เสนห์ , 2536) ในกรณีของไทยผลการวิจัยพบป่าชุมชนตามประเพณีมี 3 ประเภท คือ ป่าหวงห้าม ป่าต้นน้ำ และป่าใช้สอย ป่าหวงห้ามถูกอนุรักษ์ไว้สำหรับประกอบพิธีกรรมเป็นหลัก เช่น พิธีบูชาผีที่ปกป้องคุ้มครองมนุษย์ พื้นที่สำหรับฝังศพ หรือเก็บรักษาอัฐิของพุทธศาสนิกชน ป่าหวงห้ามประเภทนี้อยู่ในบริเวณใดก็ได้แต่มักครอบคลุมพื้นที่ไม่เกิน 100 ไร่ มีข้อห้ามเข้มงวดไม่ให้ใช้ประโยชน์จากผลผลิตของป่าเด็ดขาด

ป่าต้นน้ำเป็นพื้นที่ที่ชุมชนเก็บรักษาไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร โดยเฉพาะชาวกะเหรี่ยงบนที่สูงและชาวไทยพื้นราบถือเป็นพื้นที่หวงห้าม เชื่อว่ามีผีขุนน้ำปกป้องรักษาอยู่บางกรณีอนุญาตให้มีการ

ใช้ผลผลิตจากป่าได้ แต่ก็ในปริมาณเล็กน้อยเท่านั้น ป่าต้นน้ำมีพื้นที่กว้างขวางตั้งแต่ 1,000 ไร่ถึง 10,000 ไร่ ป่าชุมชนใช้สอยเป็นพื้นที่ป่าที่แยกไว้เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์โดยเฉพาะ เช่น การเลี้ยงสัตว์ เก็บผลผลิตจากป่า ส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณที่ไม่เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรม (อานันท์, 2542 : 37 – 38)

แม้ว่าชาวบ้านจะอนุรักษ์ป่าชุมชนตามประเพณี แต่ปัจจุบันชุมชนจำเป็นต้องรุกพื้นที่ดังกล่าวเพิ่มขึ้นอันเนื่องมาจากแรงกดดันทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมหลายแห่งได้ผลิตซ้ำป่าชุมชนแบบใหม่ ในยุคสมัยที่เปลี่ยนไปอันเป็นตัวอย่างที่สะท้อนศักยภาพชาวบ้านในการแปลความรู้สึกและคุณค่าทางจริยธรรมตามประเพณีไปสู่การปฏิบัติจริงท่ามกลางการรับแรงกดดันจากภายนอก ชุมชนในภาคเหนือได้พัฒนารูปแบบการจัดการป่าอย่างต่อเนื่องตลอด 30 ปี ที่ผ่านมามีท่ามกลางการแย่งชิงทรัพยากรจากชุมชน ซึ่งทำให้ผลผลิตจากป่าขาดแคลนและเกิดความแห้งแล้ง หลายชุมชนได้เริ่มปกป้องพื้นที่ป่าต้นน้ำที่พวกเขาใช้ทำนา โดยกลุ่มเหมืองฝายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ (Ketty อังใน อานันท์, 2542 : 37)

อย่างไรก็ตามเงื่อนไขสำคัญที่สุดของการจัดการป่าในระบบที่ริเริ่มโดยท้องถิ่นคือ การที่ชาวบ้านต่อต้านการแย่งชิงที่ดินจากคนภายนอก ป่าชุมชนหลายแห่งเกิดขึ้นเนื่องจากชุมชนต้องต่อสู้กับการสัมปทานทำไม้ การรุกรานของกลุ่มทุน และการทำการเกษตรเชิงเดี่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ป่าต้นน้ำและป่าใช้สอยของชุมชน แรงจูงใจของชาวบ้านในการปกป้องป่าต้นน้ำเป็นเพราะว่าป่าธรรมชาติส่วนใหญ่เป็นแหล่งน้ำในระบบการชลประทาน เหตุผลนี้มีความซับซ้อนน้อยกว่ากรณีของป่าใช้สอย เพราะป่าใช้สอยบางแห่งเป็นเพียงพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ไม่เหมาะสำหรับทำการเกษตร ไม่ได้เชื่อมต่อกับป่าธรรมชาติ และแยกออกจากพื้นที่การเกษตร มีพื้นที่ประมาณ 50 – 1,000 ไร่ อาจเคยเป็นพื้นที่สาธารณะที่ใครก็สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้

หลายหมู่บ้านได้เริ่มปรับปรุงพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเหล่านี้ โดยปล่อยให้ต้นไม้ใหม่ๆ ได้เติบโตขึ้นหรือปลูกต้นไม้เสริมบ้าง พวกเขาต้องเก็บรักษาป่านี้ไว้เพื่อใช้เชื้อเพลิงผลผลิตจากป่าอย่างอื่น อีกทั้งเพื่อให้มีหญ้าไว้เลี้ยงสัตว์ องค์กรท้องถิ่นพยายามปกป้องทรัพยากรป่าไม้เพื่อประโยชน์ของชุมชน เพราะพื้นที่ดังกล่าวไม่เหมาะสมต่อการเกษตร อาจมีคนภายนอกเข้ามาจับจองได้ การจัดตั้งพื้นที่ให้เป็นป่าชุมชนจึงเป็นหนทางหนึ่งในการรักษาผืนป่าเอาไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชน ด้วยความพยายามป้องกันสิทธิการใช้ตามประเพณีไว้ เพื่อให้เป็นสมบัติของส่วนรวม และคุณค่าทางจริยธรรมของพวกเขาและนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นทางการมากขึ้น ชาวบ้านหลายแห่งเชื่อมั่นในองค์กรทางการ เช่น สภาหมู่บ้าน สภาตำบล แต่หากผู้นำทางการไม่ได้ให้ความร่วมมือเนื่องจากตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทาง

ผลประโยชน์จากภายนอก หลายแห่งก็ได้จัดตั้งองค์กรอนุรักษ์ขึ้นมาโดยเฉพาะ องค์กรท้องถิ่นพยายามประยุกต์จารีตประเพณีให้เป็นกฎระเบียบ มีการจัดตั้งเวรยามเพื่อดูแลป่า ป้องกันผู้บุกรุกและหวังว่าการจัดตั้งกฎดูแลรักษาป่าอย่างเป็นทางการนี้จะช่วยให้พวกเขาได้รับการรองรับสิทธิตามกฎหมาย

ซูชัย (2542) กล่าวถึงเงื่อนไขที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชนไว้ 4 ประการ ดังนี้ 1) ทรัพยากรนั้นอยู่ภายใต้การควบคุมของชุมชน 2) ชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรนั้น 3) การดำรงอยู่ของชุมชนต้องมีเครือข่าย มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและมีบรรทัดฐานร่วมกัน และ 4) ชุมชนต้องมีกฎระเบียบและกระบวนการที่เหมาะสม นอกจากนี้ ซอบ และคณะ (2535) กล่าวว่า การเกิดองค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ป่าของชุมชนมีเงื่อนไขหลักอยู่ 2 ประการคือ เงื่อนไขที่เกิดขึ้นจากภายในชุมชนเองและเงื่อนไขที่เกิดขึ้นจากภายนอกชุมชนแต่มีผลกระทบต่อคนในชุมชน เงื่อนไขภายในชุมชนคือการได้รับประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งประโยชน์อาจเป็นทั้งประโยชน์เศรษฐกิจหรือผลประโยชน์ทางสังคมและบทบาทและความสามารถของผู้นำ ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญในการกระตุ้นชาวบ้านให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า ส่วนเงื่อนไขภายนอกชุมชนนั้นคือภัยธรรมชาติอันเนื่องจากการกระทำของคนบางกลุ่มและมีผลทำให้คนในชุมชนได้รับความเดือดร้อน ทำให้สมาชิกผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนได้เข้ามาแข่งขันทรัพยากร เช่น การสัมปทาน การบุกรุกส่งผลกระทบต่อด้านลบต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนและบทบาทของเจ้าหน้าที่และหน่วยงานภายนอก

เสนห์ (2536 : 175 - 186) ได้สรุปเงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชน ไว้ 8 ประการ ดังนี้ 1) มีความเป็นชุมชนสูง 2) มีทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่อยู่ในสภาพที่ใช้ได้ หรือยังมีสภาพเพียงพอที่จะฟื้นคืนกลับสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน 3) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน 4) มีจิตสำนึกในการรักษาป่า 5) มีผู้นำชุมชนทั้งผู้นำทางธรรมชาติและผู้นำที่เป็นทางการที่มีความเข้มแข็งและมีภูมิปัญญาสูง 6) มีการจัดตั้งองค์กรประชาชน อาจเป็นองค์กรตามประเพณีหรือองค์กรทางการที่รัฐจัดตั้งขึ้น โดยมีหน้าที่รับผิดชอบในด้านการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม และเป็นธรรม และ 7) มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่า ทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน 8) มีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

ชูศักดิ์ (2540) ได้วิเคราะห์เงื่อนไขของการยึดโยงอย่างเหนียวแน่นระหว่างป่าและชุมชนของนักคิดสายอุดมการณ์ป่าชุมชนว่า เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายใต้ปัจจัยสำคัญ 8 ประการ คือ 1) ชุมชนมีลักษณะมีความเป็นชุมชนสูง 2) ทรัพยากรยังอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ 3) มีผลประโยชน์ร่วมกัน 4) มีจิตสำนึกในการรักษาป่า ซึ่งเงื่อนไขการเกิดจิตสำนึกแบ่งออกเป็น 4 ประการคือ 4.1 จิตสำนึกที่เกิดจากประเพณี ความเชื่อและการผลิตซ้ำของอุดมการณ์ที่สืบทอดต่อกันมา 4.2 จิตสำนึกที่เกิดจากความจำเป็น

ในการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศชุมชน 4.3 จิตสำนึกที่เกิดจากการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก 4.4 จิตสำนึกที่เกิดจากภัยแล้ง 5) มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง 6) มีการจัดตั้งองค์กรประชาชน 7) มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน และ 8) มีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

สอดคล้องกับ ฉลาดชาย และคณะ (2536) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนที่อนุรักษ์ป่าไว้ได้ 8 ประการคือ 1) มีความเป็นชุมชนสูง ในที่นี้ชุมชนหมายถึง กลุ่มบุคคลหลาย ๆ กลุ่ม มารวมกันอยู่ในอาณาเขต และภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน มีการปะทะสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกันและมีผลประโยชน์คล้าย ๆ กัน และมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือมีวัฒนธรรมร่วมกันนั่นเอง (วีรพรหม , 2529) มีองค์ประกอบของชุมชน ได้แก่ คน (People) ความสนใจร่วมกัน (Common Interest) อาณานิคม (Area) การปฏิบัติต่อกัน (Interaction) และความสัมพันธ์ของสมาชิก (Relationship) 2) มีผลประโยชน์ร่วมกัน 3) มีทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่อยู่ในสภาพที่สามารถใช้ได้ 4) มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งและมีภูมิปัญญา 5) มีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรูปแบบใด 6) มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสมบัติร่วมของชุมชน 7) เป็นชุมชนที่มีความถาวรทั้งทางด้านสังคมและด้านการใช้ทรัพยากร และ 8) เป็นชุมชนที่มีเครือข่ายการใช้ทรัพยากรรูปแบบหนึ่งรูปแบบใดอยู่แล้วในบางระดับ

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการป่าไม้ชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

ยศ (2534) กล่าวว่า แนวความคิดเรื่องป่าชุมชน เป็นแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานของการยอมรับศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร ให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชนบท ซึ่งถูกกลืนหรือถูกมองเป็นเป้าหมายรองของการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้มาโดยตลอด มีหลักอยู่ 3 ประการ คือ ประการแรก สนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนในท้องถิ่น ประการที่สอง การมีส่วนร่วมของประชาชน และประการสุดท้าย สำนึกของการเป็นเจ้าของ ประการสำคัญแนวความคิดเรื่องอุดมการณ์ป่าชุมชนมิได้เน้นอยู่ที่การปลูกต้นไม้หรือการส่งเสริมฟื้นฟูสภาพป่าไม้ หากแต่อยู่ที่คนและความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับสภาพแวดล้อม และยังเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกจากการแสวงหาวิธีการ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิตในภาคเกษตรไป พร้อม ๆ กับการดูแลและฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และการส่งเสริมศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น ป่าชุมชนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงในหลาย ๆ ด้าน ไม่สามารถมองได้เพียงด้านเดียว

ณรงค์ และเพิ่มศักดิ์ (2537) ได้เสนอความคิดเกี่ยวกับการรักษาป่าควบคู่กับการพัฒนาท้องถิ่นมีแนวการดำเนินงานอยู่ 4 ประการ คือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับยกระดับคุณภาพชีวิต เป็นส่วนหนึ่งในงานพัฒนาท้องถิ่นเพื่อยกคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อย คนยากจน ผู้ด้อยโอกาสที่จะได้รับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต

2. แนวคิดเพื่อตอบสนองความต้องการใช้ทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่น เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นที่หาของป่าและผลิตจากป่า เพื่อใช้เป็นปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต เช่น ไม้ฟืน ไม้ก่อสร้าง หรือ ประโยชน์ส่วนร่วม พิธีกรรมต่างๆ

3. แนวคิดเพื่อการกระจายอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่น การจัดการป่าไม้เพื่อชุมชนต้องการความรู้และประสบการณ์จากประชาชนในท้องถิ่นผสมผสานกับวิชาการและเทคโนโลยีที่เหมาะสม โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เข้ามามีร่วมในการพัฒนาทรัพยากรของทุกคนระดับขั้นตอน เป็นการกระจายอำนาจบริหารสู่ท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ

4. แนวคิดเพื่อการพัฒนาป่าไม้ให้ผสมผสานสอดคล้องกับการพัฒนาท้องถิ่นด้านอื่นๆ การพัฒนาป่าไม้ในระดับท้องถิ่นจะส่งผลถึงความเป็นอยู่ของเกษตรกรด้านเศรษฐกิจทำให้มีรายได้สูงขึ้นด้านสังคม ก่อให้เกิดความร่วมมือกันทำงาน รวมถึงการจัดตั้งองค์กรท้องถิ่น เพื่อทำงานให้ส่วนรวมช่วยฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นและการจัดสรรผลประโยชน์ในชุมชนส่งผลถึงการพัฒนาด้านการเมืองในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย

โกลม (อ้างใน สันติ , 2539 และ สุรพงษ์ , 2541) ได้เสนอแนวคิดพื้นฐานหลัก ๆ ของป่าชุมชนไว้ 4 ประการ คือ

1. แนวคิดทางด้านนิเวศวิทยา ได้ยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่มีความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสิ่งมีชีวิตคือ คน ต้นไม้ สัตว์ป่า และสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งประกอบเป็นระบบนิเวศอยู่ภายใต้ระบบเชื่อมโยงต่าง ๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ จึงมุ่งถึงการที่จะให้มนุษย์สามารถอาศัยและพึ่งพิงกับระบบนิเวศได้โดยไม่มีการทำลาย

2. แนวคิดของการพัฒนาชนบท เริ่มต้นจากที่ประชาชนผู้อาศัยอยู่ในชนบทได้มีการดำรงชีวิตและมีวิธีการรักษาแหล่งป่าไม้ของประชาชนแตกต่างกันออกไปตามประโยชน์ที่ได้รับจากป่า นับว่าเป็นความรู้และประสบการณ์พื้นบ้านที่ควรได้รับการสนับสนุนให้เข้มแข็งเพื่อการพัฒนาชนบท กิจกรรมของป่าไม้จึงเป็นกิจกรรมที่อำนวยความสะดวกดำรงชีพของประชาชนในชนบทสมควรที่จะถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งร่วมกับกิจกรรมอื่น ๆ ในการพัฒนา เพื่อให้ชุมชนชนบทอยู่รอดและพัฒนาตนเองได้

3. แนวคิดของการกระจายอำนาจ เป็นแนวคิดในการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่าไม้ จากที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐให้เป็นการร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้โดยประชาชน เพื่อให้เกิดการร่วมมือในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้สามารถอำนวยผลประโยชน์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าไม้ได้โดยตรงมากขึ้น และเน้นการกระจายงานในภูมิภาคให้สามารถที่จะให้บริการแก่ประชาชนได้ตรงกับความต้องการมากขึ้น

4. แนวคิดทางการใช้ประโยชน์ เป็นแนวคิดที่ว่าทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่งอกเงยได้ สามารถที่จะได้รับการจัดการให้มีผลประโยชน์ต่อเนื่องสม่ำเสมอ และเนื่องจากป่าเป็นแหล่งของทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เช่น ป่าใช้สอย แหล่งจับน้ำ การพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นศูนย์รักษาและควบคุมสมดุลธรรมชาติระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต ภายใต้การจัดการที่เหมาะสมป่าสามารถให้ประโยชน์หลาย ๆ อย่างในลักษณะเอนกประสงค์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งป่าไม้

โกมล และจินตนา (2537) กล่าวว่า ป่าชุมชนหมายถึง พื้นที่ป่าไม้ซึ่งได้รับการจัดการโดยชุมชน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการใช้ประโยชน์ตามที่ชุมชนต้องการ โดยมีพื้นฐานแนวความคิดอยู่ 3 ประการ คือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรส่วนรวม เสนอว่า ทรัพยากรส่วนรวมจะไม่ได้รับการดูแลเป็นอย่างดี ถ้าทุกคนมุ่งแต่จะใช้ประโยชน์ตามที่ตนเองต้องการและจะเป็นผลให้ทรัพยากรส่วนรวมเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว จำเป็นจะต้องมีการควบคุมเข้าไปเกี่ยวข้อง

2. แนวความคิดเกี่ยวกับการควบคุมการใช้ทรัพยากรส่วนรวม เสนอว่า ทรัพยากรส่วนรวมมีการใช้ประโยชน์โดยกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์บางกลุ่ม ซึ่งมีการกำหนดการใช้ระหว่างกัน

3. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน เสนอว่า ป่าชุมชนเป็นการจัดการป่าไม้ที่แสดงถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่นในการจัดการป่าไม้ เพื่อประโยชน์ของชุมชน ที่ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาบนพื้นฐานวัฒนธรรมทางด้านเกษตรกรรม ความเชื่อและประเพณีท้องถิ่น ที่แสดงให้เห็นถึงการพึงพิงพื้นที่ป่าไม้ของประชาชนในแต่ละประเทศ

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

เสนห์ (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้นคือ การที่ประชาชนมีโอกาสอย่างอิสระ ปราศจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับให้ได้พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดแจงใช้ ควบคุม ระดมทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชน มาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพตาม

ความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม เป็นการพัฒนาระบบการเรียนรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนอย่างเชื่อมั่น เพื่อเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเองได้ในที่สุด สอดคล้องกับ ทวีทอง (2527 : 1 - 2) ที่กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนคือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ ควบคุมการใช้ กระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม โดยได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจกำหนดชีวิตอย่างเป็นตัวของตัวเอง

สิทธิชัย (2535) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริง จะต้องไม่หมายเพียงการดึงประชาชนเข้ามาร่วมโครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนด “รูปแบบเป้าหมายของงาน” และ “กำหนดให้มีการเข้าร่วมงาน” ดังที่ผ่านมา แต่จะต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างมีสำนึกรับผิดชอบและมีบทบาทอย่างเต็มที่ ตั้งแต่คิดค้นปัญหา วางแผนปฏิบัติงาน ดูแลกำกับ ตลอดจนประเมินผล ติดตามงาน การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงจะต้องหมายถึง การมอบธิปไตยขึ้นพื้นฐานคืนสู่ประชาชน การพยายามจัดตั้งและพัฒนาองค์กรของประชาชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของตนเองเป็นสำคัญ

ชูเกียรติ (2534; 2541) กล่าวว่า แนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมเกิดมาจากความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีปัญญา ตระหนักรู้และควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใด จึงควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตของเขาเอง นอกจากนั้นแล้วการมีส่วนร่วมยังช่วยลดปัญหาความแปลกแยก เนื่องจากการนำเข้าสู่สิ่งต่าง ๆ จากภายนอกเข้าไปในชุมชนนั้นด้วย การมีส่วนร่วมไม่ได้หมายความว่าความแคบ ๆ แต่การมีส่วนร่วมช่วยเหลือสนับสนุน โครงการเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงขั้นตอนสำคัญอย่างเช่นการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการนั้น ๆ ด้วย

ไพรัตน์ (2527 : 6) กล่าวว่าความต้องการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามีมาแต่โบราณ ตั้งแต่มนุษย์อยู่ร่วมกัน หรืออีกนัยหนึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับที่มีการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ชาติจะแตกต่างกันแต่ในรูปแบบและวิธีการเท่านั้น การเข้าร่วมพัฒนาอาจทำโดยบังคับ โดยสมัครใจ โดยความจำเป็น การเข้าร่วมอาจเกิดจากการชักนำของผู้นำชุมชน หัวหน้าเผ่า หัวหน้าหมู่บ้าน ข้าราชการผู้มีอำนาจหน้าที่ หรือแม้กระทั่งรัฐบาล หรือองค์กรเอกชน การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม อาจทำในระยะสั้นระยะยาวต่อเนื่อง อาจกระทำตามนโยบายที่กำหนดหรือทำตามความจำเป็นที่อยู่ร่วมกันในชุมชนที่ต้องช่วยกันเพื่อความอยู่รอดและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สันติ (2539) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมคือ การที่ให้ประชาชนในท้องถิ่นหรือเกษตรกรในท้องถิ่นมีการประสานงาน และความรับผิดชอบในการพัฒนาท้องถิ่นให้ตรงกับความต้องการของตนเอง โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและมีการวางแผนไปจนถึงการลงมือปฏิบัติตามแผน และการประเมินผล ซึ่งจะก่อให้เกิดเกษตรกรหรือชุมชนเกิดจิตสำนึกร่วมกันถึงการเป็นเจ้าของกิจการนั้น

ยูวัฒน์ (2526 : 26) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบมาถึงตัวประชาชนเอง และการที่จะสามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา และนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นแล้ว จำเป็นที่จะต้องรับปรัชญาที่มนุษย์ทุกคนต่างก็ปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมกลุ่ม ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า มนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและการชี้แนะที่ถูกต้อง

ไพรัตน์ (2527) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกันในเรื่องต่อไปนี้จะบรรลุวัตถุประสงค์ และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ 1) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น ในชุมชนรวมตลอดจนความต้องการชุมชน 2) ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไข และลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของชุมชน 3) ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน 4) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม 5) ร่วมจัดหรือปรับปรุง ระบบการบริหารพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล 6) ร่วมการลงทุนในกิจกรรม โครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน 7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ 8) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการ และกิจกรรมที่ได้กระทำไว้ ทั้งโดยเอกชน และรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

ปธาน (2527) กล่าวถึงปรัชญาของการพัฒนาชนบท โดยยึดหลักการสำคัญคือ การให้ชาวชนบทได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยตนเอง การพัฒนาชนบทแนวใหม่นี้ จึงเป็นการทำให้ชาวชนบทรู้จักวิเคราะห์ถึงสภาพการณ์ที่ตนเองเป็นอยู่ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงเมื่อจำเป็น เมื่อคนเกิดความสำนึกและมีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงแล้ว ขบวนการพัฒนาก็จะเกิดจากความสมัครใจและมีความเป็นตัวของตัวเอง ผลแห่งการพัฒนายังคงอยู่กับประชาชนส่วนใหญ่ โดยที่การมีส่วนร่วมของชุมชนในงานพัฒนาชนบทนั้น ชุมชนควรมีบทบาทใน 4 ลักษณะ คือ 1) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ 2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงาน 3) การมีส่วนร่วมของชุมชนในผลประโยชน์ และ 4) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการประเมินผล

Cohen and Uphoff (1977) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปว่าการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการตัดสินใจ (Decision Making) ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการตัดสินใจได้เพียงอย่างเดียว ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับขั้นตอนการปฏิบัติการ (Implementation) ด้วย เช่น การจัดองค์กร การกำหนดกิจกรรมพัฒนา เป็นต้น การตัดสินใจยังเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องของผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) ในกิจกรรมการพัฒนาด้วย จะเห็นว่าการตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องเกือบโดยตรงกับการปฏิบัติการ แต่ก็เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และการประเมินผลด้วยเหมือนกัน โดยที่ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการปฏิบัติการ และผลประโยชน์ก็มาเป็นตัวกำหนดให้มีการประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้รับผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจแล้วทั้งสิ้น นอกจากนี้ก็จะมีผลสะท้อนกลับ (Feedback) จากการประเมินผลและการปฏิบัติการกลับไปสู่การตัดสินใจอีกด้วย ซึ่งแนวคิดนี้มีกรอบพื้นฐานเพื่ออธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วม 4 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ การริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ และการตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการควบคุม ตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วม

2.5 แนวความคิดเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคการดำเนินงานป่าชุมชน

ณรงค์ (2535 : 80) ได้กล่าวว่า การนำการป่าไม้ชุมชนไปร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาท้องถิ่นนั้น โดยทั่วไปจะประสบปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติหลัก ๆ แยกได้ 3 ประการ ดังนี้

1. ปัญหาด้านวิชาการ ปัญหาทางวิชาการในการนำป่าไม้ชุมชนมาใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นมีอยู่หลายประการ ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับรัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้ดำเนินโครงการและชาวบ้านเอง ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินงานด้านการป่าไม้ชุมชนต้องอาศัยความรู้หลาย ๆ ด้านเข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นความรู้ทางการจัดการ วนศาสตร์ เกษตรศาสตร์ จิตวิทยา นิติศาสตร์และอื่น ๆ ซึ่งแม้ว่าการดำเนินงานในลักษณะนี้ เช่น ป่าไม้ชุมชน ได้มีการดำเนินงานอยู่ในประเทศไทยมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ก็ยังมีปัญหาทางด้านวิชาการหลาย ๆ ด้าน ได้แก่ ด้านข้อมูลพื้นฐานในการจัดการ ระบบการจัดการ ความรู้และเทคนิคพื้นฐาน และความรู้และเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน ได้แก่

ก. ด้านข้อมูลพื้นฐานในการจัดการ ข้อมูลพื้นฐานในการจัดการซึ่งข้อมูลดังกล่าวนำมาใช้ในการประเมินความต้องการใช้ไม้หรือผลิตภัณฑ์อื่น ๆ

ข. ระบบการจัดการ การป่าไม้ชุมชนในประเทศไทยมีการดำเนินการมานานแล้ว มีวิธีการจัดการแตกต่างกันไปตามขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ สภาพเศรษฐกิจ และระบบนิเวศ ในการจัดการดังกล่าวจะมีความเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของสมาชิกของชุมชน การจัดการนั้นเองไม่อำนวยความสะดวกสูงสุด ควรมีการพัฒนาปรับปรุงระบบการจัดการบางรูปแบบให้เหมาะสมกับปัญหาความต้องการของคนในชุมชน

ค. ความรู้และเทคนิคพื้นบ้าน ความเข้าใจในธรรมชาติ ความเข้าใจในวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน บางครั้งไม่ถูกนำมาพิจารณาว่าเป็นประโยชน์ต่อการป่าไม้ชุมชนหรือไม่ เพราะบุคคลเหล่านั้นไม่มีความมั่นใจ ไม่กล้าแสดงออก ไม่มีการนำมาใช้ หรือเกิดจากถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ชี้แนะเพียงผู้เดียว

ง. ความรู้และเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน เป็นความรู้ด้านต่าง ๆ ที่ได้รับการยอมรับจากการศึกษาวิจัย ถูกทดสอบแล้วว่ามีประสิทธิภาพ เช่น ความรู้ในด้านการเพาะเมล็ดไม้ การเก็บรักษาเมล็ดไม้ การตัดสายขยายระยะ การนำไม้ออกโดยที่ให้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด หรือความรู้ด้านการใช้ประโยชน์ไม้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นต้น

2. ปัญหาด้านระเบียบ กฎหมายและวิธีปฏิบัติ การจัดการป่าไม้ชุมชนมีรูปแบบที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามลักษณะของการยอมรับพื้นที่ของส่วนรวมที่ดำเนินการป่าไม้ชุมชน การดำเนินงานดังกล่าวเป็นการดำเนินงานเป็นกลุ่ม ต้องมีกฎระเบียบข้อบังคับ วิธีการปฏิบัติเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยดี ซึ่งกฎระเบียบ กฎหมาย และวิธีปฏิบัติที่สำคัญของการป่าไม้ชุมชนคือ ปัญหาด้านที่ดิน ปัญหาด้านต้นไม้ และปัญหาด้านวิธีปฏิบัติ

3. ปัญหาด้านการบริหารและการจัดการ การดำเนินงานการป่าไม้ชุมชนโดยทั่วไปแล้วประกอบด้วยกลุ่มบุคคล 3 พวกคือ กลุ่มผู้ดำเนินงาน กลุ่มผู้ที่มีการติดต่อประสานงานกับกลุ่มผู้ดำเนินงาน และกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยแต่ละกลุ่มมีบทบาทที่แตกต่างกันไป กลุ่มผู้ดำเนินงานนั้นผู้นำกลุ่มเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการบริหารและจัดการให้โครงการป่าไม้ชุมชนสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ในทางปฏิบัติแล้วปัญหาทางด้านการบริหารและปัญหาพื้นที่ เป็นต้น

2.6 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุรินทร์ (2536) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยเข้าใจว่าป่าชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นศูนย์กลางของการผลิตที่มี ชาวบ้านเป็นเจ้าของเป็นผู้จัดการ และมีประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน หากแต่จะมอบให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการหรือผู้นำหมู่บ้านในการพิจารณากิจกรรมต่าง ๆ แล้วนำมาแจ้งให้ที่ประชุมของหมู่บ้านทราบและให้คำรับรอง มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในระดับน้อย นอกจากเป็นการเก็บหาอาหารเพื่อการบริโภคและนำไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริมเท่านั้น เนื่องจากมีจุดประสงค์ในด้านการรักษาป่าชุมชนเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของสภาพป่ามากกว่าจะคำนึงถึงการใช้ประโยชน์

สุริยา (2537) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในระบบป่าชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลศรีละกอ อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ ระดับการศึกษา จำนวนที่ดินทำกิน ประเภทการถือครองที่ดิน การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชนแตกต่างกัน ก่อให้เกิดความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 สำหรับลักษณะบ้านที่อยู่อาศัย และปัจจัยด้านอื่น ๆ พบว่าการได้รับข่าวสาร ความรู้และความคิดเห็นเกี่ยวกับป่าชุมชน ปัจจัยภายนอก เช่น การสนับสนุนกับพระสงฆ์ การเกรงใจต่อกำนันและผู้ใหญ่บ้าน การสนใจนโยบายของรัฐด้านป่าไม้และการได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ของรัฐแตกต่างกัน ก่อให้เกิดความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ชูชีพ (2537) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านแพะ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชาวบ้านส่วนมากมีที่ดินเป็นของตนเองเฉลี่ยครอบครัวละ 4.45 ไร่ แหล่งข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่ได้รับฟังมากที่สุดคือเสียงตามสาย สำหรับการให้ประโยชน์จากป่าชุมชนนั้น ชาวบ้านแพะใช้ประโยชน์ในด้านผลผลิตของไม้และของป่า รวมทั้งสถานพักผ่อนหย่อนใจและเป็นแหล่งชับน้ำ ชาวบ้านแพะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนระดับมากในขั้นค้นหาปัญหาและขั้นดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน และมีส่วนร่วมระดับน้อยในขั้นวางแผนดำเนินงาน ขั้นติดตาม และขั้นประเมินผลงานการอนุรักษ์ป่าชุมชน สาเหตุการมีส่วนร่วมที่สำคัญได้แก่ หนึ่งมีความสนใจและตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้เพื่อสงวนไว้เป็นแหล่งชับน้ำ สองหวังผลประโยชน์ที่ตนเองได้รับจากป่าชุมชน และสามมุ่งหวังให้ความเดือดร้อนอันเกิดจากปัญหา

ด้านป่าไม้หมักสิ้นไปตามลำดับ ส่วนรูปแบบการมีส่วนร่วมนั้น ชาวบ้านแพะมีส่วนร่วมโดยผ่านกลุ่มมากที่สุด รองลงมาคือมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทนและมีส่วนร่วมโดยตรงด้วยตนเอง ตามลำดับ

สันติ (2539) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านตลาดจี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เกษตรกรมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน เพราะป่าชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นที่รวมของชาวบ้านและยังเป็นที่เก็บของป่าอีกด้วย ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกป่าและทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ป่าชุมชน อายุ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน และการได้รับข่าวสารข้อมูลจากโทรทัศน์ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แต่รายได้ ความศรัทธาที่มีต่อผู้นำ การได้รับข้อมูลข่าวสารจากวิทยุ หนังสือพิมพ์ ทัศนคติที่มีต่อป่าชุมชน และประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน ไม่มีความสัมพันธ์แต่อย่างใด ปัญหาอุปสรรคของเกษตรกรได้แก่ ขาดเงินทุนอุดหนุนจากหน่วยงานของรัฐ ขาดผู้นำหรือผู้ประสานงานระหว่างหมู่บ้าน

เชาวลิต (2539) ได้วิจัยเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าร่วมในโครงการพัฒนาป่าชุมชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เกษตรกรมีส่วนร่วมในการคัดเลือกพื้นที่ดำเนินโครงการฯ มากที่สุด รองลงมาเป็นการมีส่วนร่วมในการคัดเลือกพันธุ์ไม้ มีส่วนร่วมในการประสานงานประชาสัมพันธ์ มีส่วนร่วมในการจัดตั้งกลุ่มเพื่อจัดสรรผลประโยชน์ และมีส่วนร่วมในการฝึกอบรมตามลำดับ และยังพบว่าความต้องการไม้ใช้สอยในครัวเรือน และการติดต่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโครงการพัฒนาป่าชุมชน

ศราวุฒิ (2540) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนของชาวบ้านปล้องเหนือ ตำบลปล้อง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย พบว่า ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 9.77 ไร่ แหล่งข่าวสารด้านป่าไม้ที่ได้รับเป็นประจำสูงสุด ได้แก่ หอกระจายข่าว รองลงมาคือโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ ตามลำดับ ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนระดับสูง ได้แก่ การเข้าร่วมประชุมประจำเดือน รองลงมา ได้แก่ การพัฒนาป่าชุมชนประจำปี พิธีกรรมเลี้ยงผี เจ้าที่ในป่าชุมชนและการเข้าร่วมทำแนวกันไฟในพื้นที่ ป่าชุมชน ตามลำดับ กิจกรรมที่มีส่วนร่วมในระดับปานกลาง ได้แก่ การจัดทำและซ่อมป้ายแสดงแนวเขตการเข้าร่วมตัดไม้ในป่าชุมชนเพื่อนำมาสร้างฝายประชาอาสา การเก็บไม้พินมาจำหน่ายเพื่อนำเงินเข้ากองทุนหมู่บ้าน การลาดตระเวน การตรวจป่า และการเข้าร่วมประชุมกำหนดเขตป่าชุมชนเพิ่มเติม

สถาพร (2541) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการนำร่องปลูกป่าพัฒนาชุมชน มูลนิธิ “วันพฤกษ์เฉลิมพระเกียรติ ร.9” อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน พบว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการปลูกต้นไม้มากที่สุด และประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดขนาด อายุพันธุ์ไม้น้อยที่สุด อย่างไรก็ตามในภาพรวมของประชาชนยังมีส่วนร่วมในโครงการฯ น้อยอยู่และยังพบว่า อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งทางสังคม รายได้ครัวเรือน ประสบการณ์ในการฝึกอบรม พื้นที่ถือครองและการติดต่อเจ้าหน้าที่ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการนำร่องปลูกป่าพัฒนาชุมชน ส่วนการรับข้อมูลข่าวสาร ไม่มีความสัมพันธ์แต่อย่างใด

สรรเสริญ (2542) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน บ้านทรายทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีจำนวนที่ดินทำกินของครัวเรือนเฉลี่ย 4.7 ไร่ ส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์จากป่าระดับปานกลาง กิจกรรมที่ใช้ประโยชน์ส่วนมากไม่กระทบกระเทือนต่อระบบนิเวศป่าไม้และสิ่งแวดล้อม ได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนระดับปานกลาง โดยได้รับจากสื่อเสียงตามสายและเพื่อนบ้านเป็นส่วนมาก มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทองระดับปานกลาง การได้รับประโยชน์จากป่าและการได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชน มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แต่จำนวนที่ดินทำกินของครัวเรือน ไม่มีความสัมพันธ์แต่อย่างใด

มงคล (2536) ได้วิจัยเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณี กิ่งอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน พบว่าผู้นำชุมชนส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดี แต่มีบทบาทในการอนุรักษ์ป่าไม้น้อย ทั้งนี้การมีทัศนคติที่ดีในการอนุรักษ์กับบทบาทของผู้นำชุมชนไม่มีความสัมพันธ์กันแต่อย่างใด ส่วนการที่ผู้นำชุมชนได้รับแนวความคิดในการอนุรักษ์ป่าไม้จากคำบเลศลิตาแลงนั้น ไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติและบทบาทในการอนุรักษ์ป่าไม้แต่อย่างใด

พงษ์ศักดิ์ (2540) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ : พื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่โถ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมระดับปานกลางในขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนและดำเนินงาน การลงทุนและปฏิบัติงาน ส่วนการติดตามและประเมินผล ชาวบ้านมีส่วนร่วมระดับต่ำ ชาติพันธุ์ สถานภาพทางสังคม การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้ จำนวนพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร และการเคยเข้าไปเก็บหาของป่า มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แต่อายุ ระดับการศึกษา และการพึงพิงป่า ไม่มีความสัมพันธ์แต่อย่างใด

พิธีภักดิ์ (2540) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้บ้านโป่ง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเอง โดยเฉลี่ย 11.22 ไร่ ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากวิทยุ และได้เคยเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการปลูกป่าและการดูแลรักษาป่ามากที่สุด มีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในระดับปานกลาง และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในระดับมาก ในการนำไม้จากป่ามาทำฟืน มาก่อสร้างซ่อมแซม สิ่งสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน มีการเก็บหาของป่า และใช้น้ำซึ่งไหลมาจากป่าเพื่อการอุปโภคบริโภค ปัญหาที่พบมากที่สุดคือ มีไฟป่าเกิดขึ้นเสมอในฤดูแล้ง

ชูศักดิ์ (2531) ได้วิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริเวณลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน กรณีศึกษาอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 93.3 มีความคิดเห็นสนับสนุนกับแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะของป่าไม้ชุมชนหรือป่าไม้สังคม ทั้งนี้เพราะว่าประชากรต้องการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์และรักษาป่าไม้ ซึ่งมีอยู่ใกล้ชุมชนของตนเองมากกว่าที่จะเห็นคนที่อื่นมาลักลอบตัดหรือสัมปทานทำไม้ โดยที่ประชาชนเองได้แต่เฝ้าดูเฉย ๆ เพราะไม่มีสิทธิและอำนาจหน้าที่

มนัส และชูเกียรติ (2531) ได้วิจัยเรื่องการให้ความรู้ความเข้าใจระดับตำบลในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่านและจังหวัดลำปาง พบว่า ประชาชนโดยทั่วไปมีความรู้พื้นฐานเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและให้ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติต่อชีวิตค่อนข้างดี มีความตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในท้องถิ่น และมีความพร้อมสูงในการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหา โครงข่ายและลักษณะทางสังคมไม่มีความสลับซับซ้อน ประชาชนส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถือ ปรีกษาหรือ และขอความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้านของตนเอง และแม้ว่าสื่อประเภทต่าง ๆ ค่อนข้างจำกัด แต่สื่อที่ปรากฏก็มีศักยภาพค่อนข้างสูงในการให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะหอกระจายข่าว วิทยุและโทรทัศน์ นอกจากนี้ยังพบว่า ความเข้มแข็งขององค์กรประชาชนซึ่งรวมตัวกันเป็นปีกแผ่นนั้นจะต้องสร้างกฎเกณฑ์ของชุมชนขึ้นมา โดยให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ทุกคนในชุมชนยอมรับในกติกาของชุมชน ทุกคนจึงช่วยกันดูแลรักษาป่าเป็นอย่างดี

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเห็นได้ว่า ในกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ นั้น มีปัจจัยหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง การสรุปปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ในสภาพแวดล้อมหรือมิติหนึ่งๆ ไม่เป็นการเพียงพอที่จะสรุปในสภาพแวดล้อมหรือมิติที่แตกต่างได้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรบ้านป่าสักงาม ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน รายได้รวมของครัวเรือน การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้ ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน ทักษะคิดของเกษตรกรต่อการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน ว่ามีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน บ้านป่าสักงาม ตำบลหลวงเหนือ อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ หรือไม่ อย่างไร และมีปัญหาอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของเกษตรกรอย่างไรบ้าง สามารถจำแนกตัวแปรที่ศึกษาได้ดังนี้

1. ตัวแปรอิสระ (Independent Variables) คือ ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรบ้านป่าสักงาม หมู่ 1 ตำบลหลวงเหนือ อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งหมด 7 ปัจจัย ประกอบด้วย

1.1. ปัจจัยด้านบุคคล มี 3 ปัจจัย ได้แก่

1. อายุ
2. ระดับการศึกษา
3. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน

1.2 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ มี 1 ปัจจัย ได้แก่

1. รายได้รวมของครัวเรือน

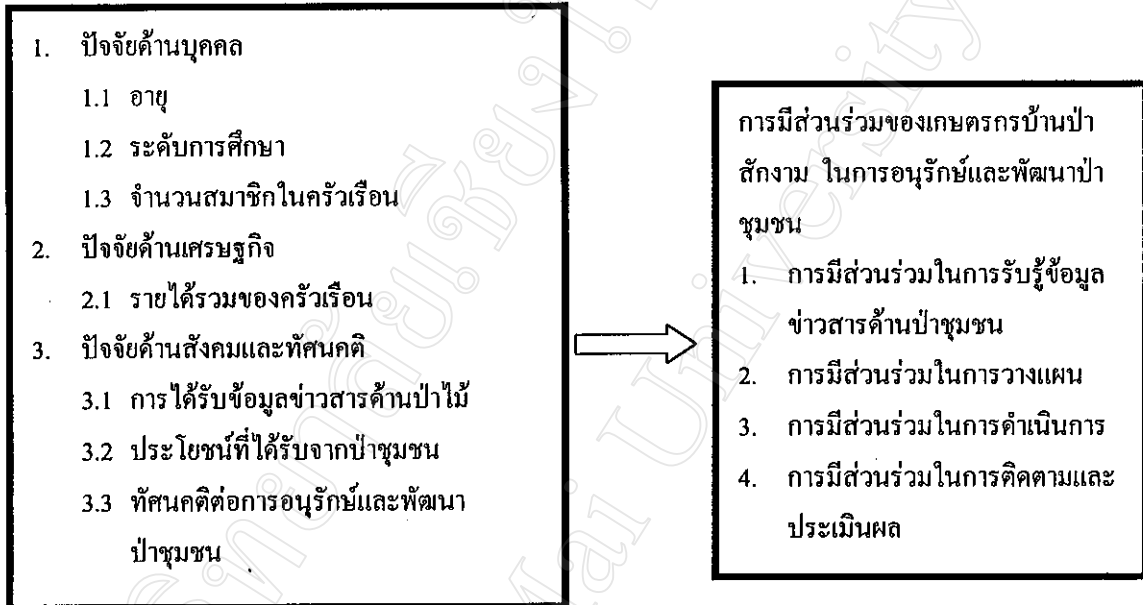
1.3 ปัจจัยด้านสังคมและทัศนคติ

1. การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้
2. ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน
3. ทักษะคิดของเกษตรกรต่อการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน

2. ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน ได้แก่

- 2.1 การมีส่วนร่วมในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านป่าชุมชน
- 2.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผน
- 2.3 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ
- 2.4 การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลการดำเนินงาน

ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะส่วนบุคคล
ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรบ้านป่าสักงาม
กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน

กรอบแนวความคิดในการศึกษา